

УДК 346.2

Максим Коверзнев,

адвокат

Ганна Коверзнева,

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри галузевих наук

Київського університету права Національної академії наук України

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

У статті досліджено практичні засади щодо розуміння інституту реорганізації, які окреслюють відмінність реорганізації від ліквідації як форми припинення юридичної особи. Виокремлені ознаки, притаманні реорганізації, що в сукупності визначають поняття реорганізації як правового явища.

Ключові слова: реорганізація, припинення юридичної особи, створення юридичної особи, правонаступництво.

Постановка проблеми. Натепер тема реорганізації юридичних осіб набирає все більшої актуальності. Підставами для цього є як збільшення кількості підприємств, що потребують реорганізації, так і недосконалі законодавча база із цього питання, що дає змогу маніпулювати реорганізаційними процесами, як наслідок, цілі сфери господарювання перебувають у стагнації та фактично руйнуються.

Метою статті є дослідження практичних підстав щодо розуміння інституту реорганізації, у результаті аналізу й узагальнення яких необхідно визначити основні ознаки та поняття реорганізації, яка є одним із процесів, що забезпечує централізацію виробництва й капіталу в економіці держави.

Загальні теоретичні питання, що стосуються як самого поняття реорганізації, так й окремих способів її проведення, розглядалися в наукових працях такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як В.І. Бобрик, О.В. Бакуліна, О.М. Вінник, О.В. Дзера, В.П. Емельянцев, А.П. Єфименко, Д.В. Жданов, О.М. Зубатенко, А.О. Карлін, О.Р. Кібенко, А.В. Коровайко, В.М. Кравчук, Н.С. Кузнецова, І.М. Кучеренко, Д.В. Ломакін, С.В. Мартишкін, В.В. Рябота, І.В. Спасибо-Фатеева, М.Л. Шелухін, Н.В. Щербакова, В.С. Щербина, Д.С. Юдін та інші.

Виклад основного матеріалу. Сам термін «реорганізація» юридичних осіб полягає в перетворенні з метою покращення та/або адаптації до господарських, економічних, політичних процесів, що відбуваються в державі.

Водночас чинне законодавство України розглядає реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) як одну з двох підстав припинення юридичної особи на рівні з ліквідацією й установлює відповідну процедуру [1, с. 104].

На думку авторів, таке формулювання є не зовсім правильним, адже припинення юридичної особи є лише наслідком реорганізації та не

завжди має на меті саме це завдання. Іншими словами, підприємства реорганізують не з першочерговою метою припинити суб'єкт господарювання, що реорганізується, а з метою створити більш ефективне утворення, що, на жаль, у відповідних умовах зробити без реорганізації неможливо.

Для того щоб розібратися в юридичних аспектах цієї процедури, важливим усе ж є визначення необхідності реорганізації, обставин і причин, що її породжують.

У більшості наукових праць погляди вчених радянського та сучасного періодів щодо поняття «реорганізація» традиційно зводяться до одного зі способів припинення юридичної особи поряд із ліквідацією. Так, ще С.М. Братусь зазначав, що в радянському праві основною формою припинення юридичних осіб уважалася їх реорганізація – припинення юридичної особи без ліквідації справ і майна [2, с. 355–356]. Є.О. Суханов також розглядає реорганізацію юридичних осіб як припинення, яке тягне перехід прав та обов'язків раніше існуючих юридичних осіб до інших юридичних осіб [3, с. 148]. І.А. Смагіна вказує, що реорганізація – це припинення організації, внаслідок чого здійснюється перехід прав та обов'язків до інших осіб [4, с. 25]. Однак, як відомо, не всі способи реорганізації супроводжуються припиненням юридичної особи. Адже, наприклад, у разі виділу створюється нова юридична особа, а юридична особа, з якої здійснюється виділ, продовжує функціонувати [5]. Тобто виділ, як одна з форм реорганізації не тягне припинення юридичної особи, з якої здійснюється виділ, а зумовлює тільки створення нової юридичної особи.

За час радянського минулого на території України створено й функціонувала велика кількість підприємств аграрного комплексу, важкої та легкої промисловості, машинобудування, транспорту тощо. Місце створення, кількісний склад таких підприємств, асортимент продукції, що виготовлялась, визначались з урахуванням системи «народного господарства» всього

союзу й виходячи з логістичних умов, що існували на той час.

Після проголошення незалежності нашої країни зазначені підприємства були відірвані від планової системи економіки, у зв'язку з чим виникла необхідність їх реорганізації або ліквідації. Це зумовлено, з одного боку, перевищенням пропозицій товару над попитом в одній сфері, з іншого боку, неможливістю самостійного існування підприємства-частини замкнутого циклу виробництва (наведені приклади є найтипівішими й не є виключними, стосуються більшою мірою державного сектору економіки).

За таких умов постала нагальна необхідність у реорганізації не просто окремих підприємств, а цілих галузей господарства. Проте, на жаль, значна кількість реорганізаційних процесів сьогодні не завершена, а в деяких галузях зазначені процеси навіть не розпочинались. Причин тому досить багато, починаючи з бюрократії та корупції й закінчуючи відсутністю прямих законодавчих норм, які б закріплювали строки проведення реорганізації.

Попри такий стан справ у державному секторі економіки, приватний сектор зі здобуттям Україною незалежності лише виграв. Утворились і динамічно розвиваються підприємства в усіх сферах господарювання, на вітчизняний ринок заходять зарубіжні інвестори та іноземні компанії, що теж зумовлює необхідність у реорганізаційних процедурах.

Виходячи з формальних ознак, розрізняють такі напрями реорганізації: укрупнення, подрібнення, перетворення.

У свою чергу, укрупнення може відбуватися у вигляді злиття (об'єднання двох або більше юридичних осіб в одну нову юридичну особу, при цьому ці юридичні особи припиняються й передають свої права та обов'язки новоствореній юридичній особі) і приєднання (приєднання однієї або кількох юридичних осіб до іншої юридичної особи. При цьому ці особи припиняють своє існування, а їхні права та обов'язки переходять до юридичної особи, до якої вони приєдналися).

Подрібнення може відбуватись у вигляді виділу (відокремлення однієї або більше юридичних осіб від однієї існуючої юридичної особи (створення дочірніх підприємств, відокремлення структурних підрозділів)) і поділу (виникнення двох або більше юридичних осіб шляхом поділу існуючої юридичної особи, яка припиняє своє існування, при цьому новостворені юридичні особи є правонаступниками в частині, обумовленій їхніми статутними фондами).

Перетворенням є зміна юридичною особою юридично-правової форми без припинення існування.

Правонаступництво – перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта до іншого. Воно може бути універсальним або частковим. За універсального правонаступництва (фізичної або юридичної особи) переходять усі права й обов'язки того суб'єкта, якому вони належали раніше. Це має місце в разі спадкування, об'єднання в одне кількох підприємств, установ, організацій. За часткового правонаступни-

цтва від одного до іншого суб'єкта переходять окремі права й обов'язки.

Виходячи з вищевикладеного, метою реорганізації можуть бути економія витрат, вилучення збиткових видів діяльності, удосконалення організації виробництва, підвищення контролю за якістю продукції та витрачанням фінансових ресурсів, розробка нових видів продукції, пошук нових ринків збуту, підвищення кваліфікації персоналу, оптимізація оподаткування, залучення додаткового фінансування, списання/замороження заборгованості або її частки тощо. Залежно від мети реорганізації обирається її напрям.

Правову основу реорганізації становлять норми, закріплені в Цивільному, Господарському кодексах України, Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Варто звернути увагу на те, що реорганізація окремих підприємств і галузей проводиться відповідно до спеціальних законів.

Учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора, встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, протягом трьох робочих днів із дати прийняття рішення письмово повідомляють орган, що здійснює державну реєстрацію.

Виконання функцій комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) може бути покладено на орган управління юридичної особи.

До комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або ліквідатора з моменту призначення переходять повноваження щодо управління справами юридичної особи.

Строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше ніж два й більше ніж шість місяців із дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи.

Після закінчення строку для висунення вимог кредитором та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), які мають містити положення про правонаступництво щодо всіх зобов'язань юридичної особи, що припиняється, стосовно всіх її кредиторів і боржників, включаючи зобов'язання, які оспоруються сторонами.

Процедура реорганізації, закріплена в цивільному законодавстві України, на перший погляд описана досить детально й надає покрокову інструкцію щодо проведення реорганізаційних процесів.

Проте існують упущення, якими дуже часто користуються з метою ухилення від боргових зобов'язань суб'єктів, що реорганізуються.

Так, у законодавстві відсутні чіткі вимоги щодо строків проведення реорганізації та відповідальності посадових/службових осіб за пропущення таких строків.

За таких обставин реорганізація може тривати необмежений час і фактично не відповідати меті, що відображена в рішенні про необхідність реорганізації.

На практиці це відбувається так.

Уповноваженим органом приймається рішення про реорганізацію державного підприємства шляхом приєднання до новоствореного (як приклад), створюється комісія з реорганізації, закріплюється її персональний склад, уносяться відомості до відповідного державного реєстру. Утворюється нова юридична особа, до якої приєднують активи підприємства, що реорганізовується. При чому передавальний акт, який має містити положення щодо правонаступництва, в тому числі за боргами юридичної особи, що приєднується, не складається й не підписується. Мотивується це необхідністю проведення перевірок підстав виникнення заборгованості на ознаки фіктивності, повторними перевірками, порушеними за наслідком перевірок, кримінальними справами тощо.

За таких обставин новостворена юридична особа отримує лише активи підприємства, що реорганізується, використовує їх у своїй діяльності, а пасиви залишаються на юридичній особі, що перебуває в стані припинення. Кредитори останньої залишаються ні з чим, а вимоги про погашення заборгованості до новоствореної особи як до правонаступника задоволення не отримують.

Доводи новоствореної юридичної особи основані на приписах ст. 104 Цивільного кодексу України, яка встановлює, що юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) – або в результаті ліквідації. Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення. А так як юридична особа ще не припинилася, то й за своїми зобов'язаннями вона має відповідати самостійно.

В статті досліджені практичні основи розуміння інституту реорганізації, які визначають відмінності реорганізації від ліквідації як форми припинення юридичного лиця. Виділені ознаки, притаманні реорганізації, які в сукупності визначають поняття реорганізації як правового явлення.

Ключевые слова: реорганізація, припинення юридичного лиця, створення юридичного лиця, правонаступництво.

This article explores practical principles to understanding the reorganization of the institute, which outline the difference restructuring liquidation as a form of termination of a legal entity. Isolate characteristics that are inherent in restructuring, which together define the concept of restructuring as a legal phenomenon.

Key words: reorganization of the termination of a legal entity, legal entity, succession.

Зазначена позиція підтверджується рішеннями судів усіх інстанцій (справи № 1/1/921/25/13, № 910/8349/16 і багато інших).

Висновки

Проведене дослідження дає змогу зробити відповідні висновки:

1. По-перше, реорганізація юридичної особи зарахована в науковій і зазвичай «побутовій» сферах до форми припинення діяльності. Проте не всі форми призводять саме до припинення діяльності юридичної особи.

2. Реорганізація – це тривалий процес, що складається із системи юридичних фактів (складний юридичний склад), який у визначеному законом порядку зумовлює припинення юридичної особи (юридичних осіб) – правопередника (правопередників) – і/або створення юридичної особи (юридичних осіб) – правонаступника (правонаступників) – і перехід у порядку правонаступництва майна, прав та обов'язків юридичних осіб, що перебувають у процесі реорганізації (правопередників) до юридичних осіб, які виникли в результаті реорганізації (правонаступників).

3. Головними відмінними рисами між формами реорганізації є кількісний склад суб'єктів правових відносин і диференціація прав та обов'язків юридичних осіб, що реорганізуються.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : [наук.-практ. коментар] / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К., 2005. – 1088 с.
2. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права / С.Н. Братусь. – М. : Изд-во юридической литературы, 1950. – 367 с.
3. Суханов Е.А. Реорганизация акционерных обществ и других юридических лиц / Е.А. Суханов // Хозяйство и право. – 1996. – № 1. – С. 148–152.
4. Смагина И.А. Предпринимательское право : [учебное пособие] / И.А. Смагина. – 128 с.
5. Кибенко Е.Р. Относительно определения понятия «реорганизация»: сравнительная характеристика права Украины и Европейского Союза / Е. Кибенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ilf-ua.com/ru/publications/articles/docshow/113/>.